

*Слівінська Аліна Францівна,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
Київського національного університету
культури і мистецтв
alina.slivinska@gmail.com*

**РЕЦЕПЦІЯ ПРОЕКТУ «ВІЧНОГО МИРУ» І. КАНТА
В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

У статті представлена спроба предметного аналізу впливу кантівського проекту «вічного миру» на позиції європейських інтелектуалів напередодні Великої війни. Розглядаються типи суспільно-політичного дискурсу війни: націоналістично-патріотичний і гуманістично-космополітичний, який безпосередньо пов'язаний з кантівською ідеєю можливостей унеможливлення війни, а також передумови формування пацифізму і антипацифізму. Досліджується роль еліт в осмисленні проблеми війни і миру в межах фундаментальної дихотомії: держава – індивідуальність, індивід – нація.

Ключові слова: І. Кант, «вічний мир», дискурс війни, пацифізм, антипацифізм, національно-патріотичний і гуманістично-космополітичний дискурси.

Сливинская Алина Францевна, кандидат философских наук, доцент кафедры философии Киевского национального университета культуры и искусств

Рецепция проекта «вечного мира» И. Канта в европейском социокультурном пространстве конца XIX – начала XX столетия

В статье представлена попытка предметного анализа влияния кантовского проекта «вечного мира» на позиции европейских интеллектуалов накануне Великой войны. Рассматриваются типы общественно-политического дискурса войны: националистически-патриотический и гуманистически-космополитический, который напрямую связан с кантовской идеей возможностей предотвращения войны, а также предпосылки формирования пацифизма и антипацифизма. Исследуется роль элит в осмыслении проблемы войны и мира в границах фундаментальной дихотомии: государство – индивидуальность, индивид – нация.

Ключевые слова: И. Кант, «вечный мир», дискурс войны, пацифизм, антипацифизм, национально-патриотический и гуманистически-космополитический дискурсы.

Slivinska Alina, PhD in Philosophy, Assistant Professor, the Philosophy chair, Kyiv National University of Culture and Arts

Reception of the Immanuel Kant's «eternal peace» project in the european sociocultural space of the late 19th – early 20th centuries

At the turn of the 19th and the 20th centuries European culture and civilization were in a state of crisis. Many Europeans had lost value orientation and faith in progress; the society was permeated by pessimism about the future and eschatology as the «end of the world» concept. Nietzsche who saw this deplorable value vacuum argued for the «reappraisal» as a way to «fill» it. However, intellectual and

spiritual atmosphere stimulated the social, philosophical, ethical, cultural explications and articulation of numerous contradictions and problems, including issues of war and peace. Gradually, the latter comes to the fore, questioning one of the Enlightenment's main projects – the «perpetual peace» project.

Rise of international tension, intensive processes of nation-building, emergence of nationalist movements, as well as apocalyptic forecasts about the future actualized Kant's «eternal peace» theory, which is an important part of the debate between philosophers, historians, lawyers and politicians. European intellectual elite began to think about the «tragic dilemma: homeland – humanity». The tragedy of this dilemma was that it concerned the system of values in Europe and the further development of European civilization. In this context, European intellectuals discussed the conditions for stopping of the wars and the establishment of an international order that would establish a long-term, and ideally – a perpetual peace.

In the aspect of this dilemma, the importance of the political war discourse increases. This discourse has two major subtypes: the nationalist-patriotic and humanistic-cosmopolitan. The second type of the discourse is directly connected with the Kantian idea of perpetual peace which played a key role in his philosophical reflections. Considering the conflict between natural and reasonable beginnings in history, Kant wrote about the conflicts and antagonisms, about wars, their driving forces, as well as about the evil that they cause, presenting the natural, as such, that was not yet based on the human mind. The conflict appears as a tool used by the history to reach the ultimate goal of «perpetual peace» and to build a «common law civil society». From the natural beginning the intelligent is born, from the perpetual war the perpetual peace might be achieved. Being the embodiment of the German Enlightenment Immanuel Kant believed that the human mind is able to overcome the selfish human nature and leave the war in the past.

Certain members of the intellectual elite of the late 19th and early 20th centuries were aware of growing interdependence of the world. They professed pacifism and formed their own conceptually polar discourse appointed as humanistic-cosmopolitan where the «Europe / Europeans», «friends / brothers», «civilization», «humanity» concepts played key roles.

Although a humanistic-cosmopolitan discourse did not prevail, a hope retained that there was a way to solve the problems by peaceful means referring to the Kantian «perpetual peace» concept. In the late 19th and early 20th centuries a socio-cultural environment was characterized by the development of pacifism as of a peacemaking movement and the gradual formation of its ideological principles that were personified in humanistic-cosmopolitan discourse.

The confrontation between German intellectuals, on the one hand, and the French and British ones, on the other, was evident not only on the political-ideological level, but also on mental, cultural, historical and ideological ones. In order to understand «the 1914's ideas» it is crucial to figure out the role that the German intellectual tradition played in these battles.

Crisis in European political life of the late 19th and early 20th centuries contributed to the development of both pacifism and anti-pacifism addressing the issues of war and peace in order to solve numerous social problems. The social basis of these two movements was formed by the middle classes and ideological inspirers were representatives of the intellectual elite.

Thus, on the eve of the First World War there was the exacerbation of the fundamental value dichotomy regarding the superiority of the individual or of the nation, of the individual or of the state. In terms of dichotomous approach to understanding the nature of the state the «perpetual peace» concept actualized. Intellectuals as proponents of a value controversy were aware that it is the protection of basic values and that in this struggle they act as representatives of two absolutely irreconcilable historical traditions.

This standoff occurs each time in different situations and under different circumstances. And each time the value systems will stand against each other, and the coalition will consist of intellectuals who will defend these value systems, using appropriate arguments.

Keywords: Kant, «perpetual peace», discourse of war, pacifism, anti-pacifism, national-patriotic and humanistic-cosmopolitan discourses.

У сучасному світі на глобальному, глокальному і регіональному рівнях зростає насильство в усіх його проявах. У низці держав, в т.ч. і членів Європейського Союзу, останнім часом спостерігається тенденція відродження націоналістичних пристрасей, спричинена інтенсивним зростаннях міграційних потоків як результату регіональних війн і збройних конфліктів. І тому особливо гостро постає необхідність пошуку універсальних цінностей як основи збереження Євросоюзу і побудови проектів майбутнього європейської цивілізації та місця України в цій останній.

Подібна ситуація зумовлює звернення до трактату І. Канта «Про вічний мир», в якому мислитель передбачив суперечності і протиріччя, що очікують людство на шляху всесвітньо-громадянського розвитку. Філософ артикулював питання, що виявилися актуальними як для кінця XIX – початку XX ст., так і продовжують бути такими і сьогодні: умови й можливості досягнення миру, баланс сил у світі, взаємозв'язок моралі і політики, ствердження демократичних принципів.

Дегуманізація та архаїзація вітчизняного культурного простору, зумовлена значною мірою збройним протистоянням на Сході України, також потребує філософської рефлексії на предмет «вічного миру», що допоможе осмислити умови та шляхи встановлення миру і головне – вселити надію на можливість відновлення мирного життя в країні.

У контексті актуалізації цих проблем зростає роль і значення інтелектуалів як «функціонерів загальності» (П. Бурдьє), що відповідальні за збереження, відтворення та збагачення європейських культурних традицій, убезпечення Європи від зростаючої хвилі націоналізму. І тому вони повинні на основі спільних уявлень про майбутнє Європи розробити і запропонувати соціуму об'єднуючий культурний проект та відповідну програму дій як алгоритм реалізації останнього. Від здатності подібного проекту забезпечити досягнення єдності на європейському культурному просторі залежить майбутнє як Європи, так і України, що також потребує предметного аналізу позицій європейських інтелектуалів. Наприкінці XIX ст. – на початку XX ст., політичне та культурне розмежування і навіть розкол між ними унеможлилювали діалог напередодні Великої війни.

Новий ракурс розгляду проблематики «вічного миру» пов'язаний з появою пацифізму та його інституціоналізацією, починаючи з другої пол. XIX ст. як самостійного руху.

У другій половині XX ст., як зазначає відомий французький філософ А. Бадью, «...відбувається широкомасштабне повернення до Канта» [1, 22]. Варто назвати в цьому контексті таких європейських філософів, як Х. Арендт, У. Бек, Ж. Дерріда, О. Хефе, Ю. Габермас, Дж. Ролз, К. Ясперс.

Різні теоретичні підходи до розуміння трактату та інших робіт І. Канта, дотичних до проблематики, пов'язаної з «вічним миром», ґрунтовно проаналізовано в дослідженнях Н. Мотрошилової [2] та Й. Краузе [3].

Найважливіші його положення розглядаються в чисельних статтях і монографічних дослідженнях, де аналізуються не лише теоретичні, а й практичні складові, розглядається зв'язок як з історією філософсько-правового і

філософсько-політичного підходу до проблем війни і миру, так і з сучасним ракурсом розгляду проблеми О. Хефе, Ф. Герхардт, Р. Брандт та ін.

К. Ясперс підкреслює глибину осмислення І. Кантом встановлення миру і аналізу перешкоди, що постають на цьому шляху в нових соціально-політичних умовах, що склалися в ХХ ст.

У межах аналізу політичної філософії І. Канта Х. Арендт, попри її неоднозначне ставлення до пізніх творів І. Канта, в т. ч. і до «Трактату до «Вічного миру», звертається до цієї ідеї задля з'ясування причин, що призвели до катастрофічних подій ХХ ст. Такий ракурс розгляду трактату залишається актуальним і сьогодні.

Ю. Габермас акцентував увагу на тому, що ідея Канта вплинула на європейську людяність «тільки після жахів Першої світової війни». Але при цьому, як підкреслює філософ, знайшла більше розуміння серед громадян різних країн, ніж у політиків та урядовців [4, 146].

О. Хеффе в своєму аналізі кантівського трактату здійснює спробу визначити засади «прикладного Просвітництва», що мають значення і для пізнього модерну, де ідея вічного миру стає не стільки предметом інтелектуальної дискусії, а одним із практичних проектів [5].

Вітчизняний філософ М. Мінаков також зосереджується на прикладному характері трактату і вважає, що рефлексія й повернення до проекту «вічного миру» допоможе релегітимації сучасності в період кризи модерності і обґрунтування надії на «другий модерн» у Східній Європі [6].

К. Паяр звертає увагу на пророчий, як він висловлюється, і найбільш проникливий аспект проекту, який вбачає в космополітизмі [7]. А. М. Кастілію розглядає кантівську модель космополітизму в контексті сучасних європейських проблем, аналізує і виявляє її вплив на формування ідентичності [8]. Серед зарубіжних та вітчизняних науковців, які аналізують питання «вічного миру» в аспекті філософії права варто назвати Е. Ю. Соловйова, Ю. В. Кушакова, А. М. Кривуло, С. І. Максимова та ін.

Вплив ідеї вічного миру на парадигму міжнародних відносин вивчає А. Саліков, що особливо важливо з огляду на кризовий стан архітектоники міжнародних відносин.

Російський історик Д. Сдвижков досліджує зв'язок ідеї вічного миру як продукту німецького Просвітництва з розвитком пацифізму в Німеччині, його ідеології і організації [9].

У ракурсі етичної проблематики трактат розглядають Р. Апресян, А. Гусейнов, а у Куртіса Х. Петерса вічний мир І. Канта пов'язується з надією. Вчений вважає, що війна може бути подолана завдяки піднесеності духу і розуму, в основі яких – надія.

У ракурсі філософії надії кантівський проект також розглядає і В. Гильманов та стверджує, що в її основі – людська здатність піднесених бажань, яка вкорінена в наявності волі до морального вчинку, тому постає як реалістична перспектива для людства і відкриває нову суб'єктноцентричну онтологію. У зв'язку з цим учений вважає, що кантівський проект дозволить «відкрити вікно» в «онтологію совісті», основою якого є громадянське суспільство з пріоритетами обов'язку,

відповідальності, толерантності й терпимості. В іншому випадку людство очікує «вічний мир на церковному цвинтарі людського роду» [10, 85].

Однак попри наявність чисельних наукових і публіцистичних праць, що присвячені трактату, рецепція ідеї вічного миру в європейському соціокультурному просторі кінця XIX – початку XXI ст. недостатньою мірою була предметом ґрунтовного аналізу, як і її зв'язок з ідеологією та практикою пацифістського руху.

Метою статті є аналіз європейського соціокультурного простору кінця XIX – початку XX ст. як підґрунтя актуалізації проблематики «вічного миру».

На зламі XIX – XX ст. європейська культура і цивілізація перебували в кризовому стані. Ф. Ніцше проголошував необхідність «переоцінки цінностей» як потребу в заповненні ціннісного вакууму, зумовленого втратою у багатьох європейців моральних орієнтирів, віри в прогрес, поширення песимістичних настроїв й есхатологізм як відчуттям кінця світу. Однак, інтелектуальна й духовна атмосфера стимулювала появу соціально-філософських, соціально-етичних, культурологічних експлікацій й артикуляцій чисельних проблем і протиріч, серед яких – питання війни і миру. Поступово остання виходить на перший план, поставивши під сумнів один із головних проєктів Просвітництва – проєкт «вічного миру».

Зростання міжнародної напруженості, інтенсивні процеси націєтворення, поява націоналістичних рухів, апокаліпсичні прогнози стосовно майбутнього актуалізували кантівську теорію «вічного миру», яка стає важливою частиною публічних дебатів між філософами, істориками, юристами і політиками.

Нерівномірність процесу індустріалізації та структурної перебудови економіки, соціальна нестабільність через відсутність соціальних гарантій у більшості населення призводить до того, що європейська інтелектуальна еліта починає замислюватися над «трагічною дилемою: батьківщина – людство», як її сформулював Р. Роллан [11, 185]. Трагізм цієї дилеми полягав в тому, що вона стосувалася системи цінностей європейців і подальшого розвитку європейської цивілізації. В цьому контексті європейські інтелектуали обговорювали умови й можливості припинення воєн і встановлення міжнародного порядку, який дозволив би встановлення тривалого, а в ідеалі – вічного миру.

В аспекті сформульованої Р. Ролланом дилеми зростає значення суспільно-політичного дискурсу війни, в якому виділяються два основні підтипи: націоналістично-патріотичний і гуманістично-космополітичний. Другий тип дискурсу безпосередньо пов'язаний з кантівською ідеєю, що займала одне з центральних місць у його філософських роздумах.

Розглядаючи конфлікт між природним і розумним началом в історії, Кант пише про конфлікти й антагонізми, про війни, їхню рушійну силу, а також про зло, яке вони несуть, представляючи природне, як таке, що не спирається ще на розум людини. У розділі трактату «Про гарантії вічного миру» філософ стверджує: «Ніхто інший, як велика художниця природа (натура) дає нам це поручительство (гарантію), виявляючи очевидну доцільність у механічному процесі та досягаючи згоди людей за допомогою суперечності навіть проти їхньої волі» [12, 26].

Конфлікт виступає у Канта як засіб, що використовується історією, кінцевою метою якої є «вічний мир» і побудова «загального правового громадянського суспільства». Із природного начала народжується розумне, з вічної війни є шанс досягти вічного миру.

І. Кант вірив у те, що людський розум здатний подолати егоїстичну природу людини і залишити війни в минулому. При цьому він підкреслює, що «без критики розум перебуває ніби в природному стані і може відстояти свої твердження і претензії або забезпечити їх не інакше як за допомогою війни» [13, 443].

Кризові явища в європейському суспільно-політичному житті кінця XIX – початку XX ст. створили підґрунтя для розвитку таких двох ідеологій і рухів, як пацифізм і антипацифізм, що в пошуках вирішення чисельних суспільних проблем зверталися до проблем війни і миру. Соціальну основу цих двох течій складали середні верстви, а ідейними натхненниками стали представники інтелектуальної еліти. Соціокультурну ситуацію кінця XIX – поч. XX ст. характеризує розвиток пацифізму як миротворчого руху і поступове формування його ідейних засад, уособленням яких став у т.ч. і гуманістично-космополітичний дискурс. Частина інтелектуальної еліти, усвідомлюючи зростання взаємозалежності світу та сповідуючи пацифізм, відчувала себе «громадянами світу» і сформувала власний концептуально протилежний національно-патріотичному дискурсу, означений як гуманістично-космополітичний, ключовими концептами якого були «Європа/європейці», «друзі/брати», цивілізація», «людство». Ці інтелектуали, подібно до С. Цвейга, занадто довго жили, керуючись принципом космополітизму, і не могли негативно ставитися до іншого світу, який став таким же їхнім, як і їхня власна батьківщина, оскільки вони «в глибині душі ... відчували себе громадянами світу» [14, 162-163].

Хоч гуманістично-космополітичний дискурс не став домінуючим, але при цьому зберігав надію на можливість вирішення проблем мирним шляхом, принаймні, у перспективі, звертаючись при цьому до кантівського проекту «вічного миру».

Установки німецьких інтелектуалів, що сформувалися напередодні Першої світової війни, були зумовлені незавершенням до початку XX ст. самовизначення німців і згодом означилися соціологом Й. Пленге та шведським геополітиком Р. Челленом як «ідеї 1914 року» та були обґрунтовані філософом Трьольчем у промові «Ідеї 1914 року» [15]. Ці ідеї в сутності своїй були антиліберальними і спрямовувалися проти ідеологічних принципів революції 1789 р., оскільки національна ідентичність громадян об'єднаної Німеччини формувалася в т.ч. шляхом протистояння французькій моделі нації. При цьому німецькі інтелектуали для ствердження особливої місії Німеччини посилалися на стародавню та середньовічну історію, що і зумовило велику роль професійних істориків.

Що ж до французів, то їхня національна ідентичність будувалася навколо як власних унікальних первнів (історії, мови, релігії), так і ліберальних загальноєвропейських цінностей, що згодом стали універсальними. У зв'язку з цим, у німців і французів активно формувалася образ ворога як невід'ємної складової культури війни.

Частина німецьких інтелектуалів, хоч і співпрацювали з пацифістами, але керувалися не ідеалом «вічного миру», а суто егоїстичними міркуваннями, і їхня мета полягала у збереженні й укріпленні національної держави в тому вигляді як її створив Бісмарк, і формуванні національної свідомості, що ґрунтувалася на теорії «особливого німецького шляху» (*Deutscher Sonderweg*). Свої надії на поступ Німеччини до світової держави, участь у перерозподілі світу інтелектуали пов'язували з «*Welt politik*» («світовою політикою»).

Конкретні форми співпраці з пацифістами у кожному випадку були різними, і у їхніх стосунках майже завжди зберігалася певна дистанція.

Е. Геккель, німецький природознавець і філософ, хоч і позиціонував себе як «переконаного пацифіста» і був членом багатьох товариств миру, в публічних виступах зберігав обережність висловлювань. Антивоєнний рух він називав «гласом волаючого в пустелі» з неясними шансами на успіх, а згодом став одним із підписантів сумнозвісного «Маніфесту – 93».

Світогляд значної частини німецького освіченого середнього класу промисловців, військових та ін., яка мислила себе хранителями духовних цінностей, сформувався під впливом німецьких інтелектуалів, представляв пангерманізм як комплекс націоналістичних і шовіністичних ідей. А його прихильники, серед яких було багато німецьких учених, створили 1891 р. Паннімецький союз, що сповідував ідеї експансіоністської зовнішньої політики Німеччини і її світове панування.

Пангерманісти дотримувалися ірраціонального розуміння людської природи і суспільного буття, що цілком закономірно перетворило насильство й інтенцію до війни на запоруку прогресивного соціального і цивілізаційного розвитку. В такому контексті можлива війна розглядалася в т.ч. і як війна культур, де німецька культура як більш висока культура протистоятиме західній цивілізації. Можливість війни сприймалася більшістю німецького населення і особливо молоді, як боротьба духу і розуму, духовне і політичне очищення від впливу західної цивілізації, дієва альтернатива процесу відчуження, безмежній раціоналізації й індивідуалізації, що характерні для буржуазного суспільства. Звільнення від світу, де головне бажання – задоволення матеріальних потреб і ствердження світу героїчного, заснованого на вічних духовних цінностях, серед яких провідна роль належить патріотизму як уособленню духу нації. В молодіжному середовищі на цих принципах починає формуватися власна субкультура, докорінно відмінна від культури батьків.

А будь-яке розв'язання конфліктів, в т.ч. і за допомогою арбітражу, вважалося перешкодою на шляху «історичного добору» і притулком «слабких і неповноцінних». Пацифізм у цьому контексті постає як такий, що протистоїть вдосконаленню людства, і тому вічний мир «був би нещастям» для останнього. «Світова історія вчить, що гідне місце у світі забезпечили собі тільки ті народи, які волю до влади ставили вище волі до миру», – стверджував генерал А. Кейм на зборах пангерманістів 1913 р. Г. фон Трейчке взагалі вважав ідею «вічного миру» «заразним божевіллям», виразом «філістерського духу матеріалізму», який підриває «фундамент вишого духовного світогляду і віри в ідеал» [9, 29].

Протистояння між німецькими інтелектуалами, з одного боку, та французькими й британськими, з іншого, виявилось не лише на політичному та ідеологічному рівнях, а охопило й ментальний, культурно-історичний, світоглядний, супроводжуючись при цьому битвами за минуле. Питання про те, яку роль відіграла в цьому інтелектуальна традиція Німеччини, є одним і базових як для розуміння «ідей 1914 року».

Історичним антиподом пацифізму стає антипацифізм. Якщо духовним батьком європейських пацифістів був І. Кант, то для антипацифістів таким став його ідейний супротивник Йоганн Ембзер, який через два роки після трактату «До вічного миру» опублікував «Спростування проекту вічного миру» [9, 205].

Ідейна основа антипацифізму – белліцизм, від латинського bellum (війна), що визначається як благо і має позитивну конотацію і формується у Німеччині як опозиція раціонального ідеалу Просвітництва, спрямованого на досягнення миру, а згодом відбувається героїзація, міфологізація образу війни.

О. Бісмарк, об'єднуювач німецьких земель в одну державу, уособлював повну протилежність ідеалам пацифізму напередодні франко-прусської війни, вважав небезпечним навіть обговорення питання про взаємне роззброєння Франції та Пруссії. «Залізний канцлер» вбачав у будь-якому антивоєнному русі «комуністичну змову з Марксом на чолі» [9, 22].

Девізом усіх наступних поколінь антипацифістів не тільки в Німеччині, а й в Європі, стала фраза з листа Мольтке-старшого теоретику міжнародного права І. К. Блунчлі: «Вічний мир – мрія, і до того ж зовсім не прекрасна, а війна – це частина встановленого Богом світопорядку. У війні виявляються благородні якості людини. Без війни світ загруз би в матеріалізмі» [9, 22].

Німецькі антипацифісти сприймали свого антипода – пацифізм як головну загрозу й небезпеку для держави і тому на всіх рівнях прагнули довести його «ненімецький» (undeutsch) характер, антинімецьку спрямованість. А міжнародний пацифістський рух звинувачували у змові проти німецького народу.

У Франції справа Дрейфуса активізувала подібне протистояння, яке було розпочате ще за часів Французької революції: між прихильниками прав людини, які ставлять ці права вище інтересів держави, і їхніми супротивниками – захисниками ідеї державності, для яких держава стає вищою цінністю і саме вона уособлює єдність нації.

Таким чином, напередодні Першої світової війни спостерігається заострення фундаментальної ціннісної дихотомії стосовно вищості індивіда чи нації, індивіда чи держави, що актуалізувало питання «вічного миру» і в аспекті цих дихотомічних підходів до розуміння сутності держави. Інтелектуали, як прихильники тієї чи іншої ціннісної контраверзи усвідомлювали, що йдеться про захист базових цінностей і що в цій боротьбі вони виступають як представники двох абсолютно непримиренних історичних традицій.

Це протистояння виникає щоразу в різних ситуаціях і за інших обставин. І кожного разу будуть стикатися одна з одною системи цінностей, і щоразу будуть складатися коаліції інтелектуалів, які відстоюватимуть кожну з цих систем цінностей, використовуючи при цьому відповідні аргументи.

Європейський соціокультурний розвиток наприкінці XIX – початку XX ст. характеризувався складною трансформацією практично усіх сфер суспільного життя, глибинна природа яких вплинула на формування суперечливої за своєю природою складної рефлексії вічного миру і складного типу досвіду його проектування.

Традиція осмислення проблем війни і миру була пов'язана із загальним емансипаторським пафосом Просвітництва, гуманістичними поглядами на природу людини і заснованих на цих ідеях концепції демократичного соціального розвитку, без яких досягнення «вічного миру» було б неможливо.

Однак, замість ствердження просвітницьких ідеалів, людство на початку XX ст. зробило крок у безодню Першої світової війни, яка перевершила за жорстокістю всі попередні війни і стала першою спробою знищення європейської цивілізації. Для європейських інтелектуалів Велика війна стала важким випробуванням, на тлі якої відступив у тінь пацифістський ідеал, а практично всі інтелектуали, за невеликим винятком, почали підтримувати одну з воюючих сторін. Велика європейська культура виявилася неспроможною протистояти сплескам насильства.

Сучасна цивілізація, як і наша країна, перебувають у «точці біфуркації» і тому їй майбутнє залежить від життєво необхідного усвідомлення важливості і значущості ідеї «вічного миру» І. Канта задля протистояння процесам ентропії, хаосу і дегуманізації. Суперечності та протиріччя сучасного світу, виклики, що постають перед людством у зв'язку з глобалізаційними процесами і розвитком інформаційно-комунікативних технологій, обумовлюють зростання наукової зацікавленості проблематикою війни і миру. Саме тому кантівське вчення про вічний мир залишається актуальним, як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Критичний запал і прикладний потенціал думок великого мислителя може бути корисний для подолання як спокус військового вирішення міжнародних конфліктів, що призводить до зради ідеалів миру, права людини на життя, так і для запобігання згубним для життєвого світу культури практикам інструментальної раціональності в досягненні миру.

Література

1. Бадью А. Этика. Очерк о сознании зла / А. Бадью ; пер. с фр. В.Е. Лапицкого. – СПб. : Machina, 2006. – 126 с.
2. Мотрошилова Н.В. Концепция «вечного мира» и союза государств И. Канта: актуальное значение / под ред. В.С. Степина, Н.В. Мотрошиловой // Иммануил Кант: наследие и проект. – М. : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2007. – С. 406-427.
3. Краузе И. Кант и его время: трактат «К вечному миру» на фоне Французской революции и последующих войн / И. Краузе ; пер. с нем. И.Д. Копцева и А.С. Зильбера // Кантовский сборник. – 2013. – № 1 (43). – С. 33-45.
4. Хабермас Ю. Расколотый Запад // Ю. Хабармас ; пер. с нем. О.И. Величко и Е.Л. Петренко. – М. : Изд-во Весь мир, 2008. – 192 с.
5. Höffe O. Einleitung: Der Friede – ein vernachlässigtes Ideal / O. Höffe // Kant I. Zum ewigen Frieden – Berlin : Akademie Verlag, 2004. – 290 p.

6. Минаков М. Мир и Модерн. Прикладное просвещение Канта и проблема вечного мира / М. Минаков, В. Морозов // Неприкосновенный запас: дебаты о политике и культуре. – 2016. – N 1. – С. 26-45.

7. Паяр К. Возможен ли вечный мир? Кант или миротворческий разум [Электронный ресурс] / К. Паяр // Логос. – 2003. – № 1 (36). – С. 10-19. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/logos/2003/1/pair.html>

8. Кастилло М. Космополитизм Канта сегодня / М. Кастилло, под ред. В.С. Степина, Н.В. Мотрошиловой. пер. с фр. И. Вдовиной // Иммануил Кант: наследие и проект – М. : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2007. – С. 394-405.

9. Сдвижков Д.А. Против «железа и крови». Пацифизм в Германской империи [Текст] : научное издание / Д.А. Сдвижков ; РАН, Ин-т всеобщ. истории. – М. : ИВИ РАН, 1999. – 330 с.

10. Гильманов В.Х. Кант в дискурсе «Технологий надежды» / В.Х. Гильманов // Кантовский сборник. – Калининград : Изд-во РГУ им. И. Канта, 2010. – Т. 2 (32). – С. 80-87.

11. Роллан Р. Воспоминания / Р. Роллан, пер. с фр., сост., авт. послесл. И. Анисимов, авт. коммент. Е. Ванслово. – М. : Художественная литература, 1966. – 590 с.

12. Кант И. К вечному миру. Философский проект (1795) / И. Кант, под общей ред. А.В. Гулыги // Собрание сочинений в 8-ми томах – М. : ЧОРО, 1994. – Том 7. – С. 5-56.

13. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант; пер. с нем. Н. Лосского. – М. : Мысль, 1994. – Серия «Философское наследие». Том 118 – 591 с.

14. Цвейг С. Статьи. Эссе [Текст]. Вчерашний мир. Воспоминания европейца / С. Цвейг [предисл. Д.В. Затонского ; вступ. ст. К.А. Федина ; коммент. Г.А. Шевченко]; пер. с нем. – М. : Радуга, 1987. – 479 с.

15. Трельч Э. Идеи 1914 года. [Электронный ресурс] / Э. Трельч // Речь, произнесенная в «Немецком обществе 1914-го». – 1916. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/logos/2003/1/pair.html>

References

1. Bad'yui, A. (2006). Ethics. Sketch of evil minds. SPb.: Machina [in Russian].
2. Motroshylova, N. V. (2007) The concept of «perpetual peace» and a union of states Kant: relevance Immanuel Kant: the heritage and the project. M. : Kanon+ ROOY «Reabylytatsyya», 406-427 [in Russian].
3. Krauze, Y. (2013). Kant and his time: a treatise «Perpetual Peace» on the background of the French Revolution and subsequent wars. Kantovskyy sbornyk, 1 (43), 33-45 [in Russian].
4. Khabermas, Yu. (2008). Chopped West. M.: Yzd-vo Ves' myr [in Russian].
5. Höffe, O. (2004) Einleitung: Der Friede – ein vernachlässigtes Ideal Kant I. Zum ewigen Frieden, Berlin: Akademie Verlag) [in Germany].
6. Mynakov, M. (2016). World and Modern. Application Kant education and the problem of perpetual peace. Neprykosnovenniy zapas: debaty o polytyke y kul'ture, 1, 26-45 [in Russian].
7. Payar, K. (2003). Is it possible to perpetual peace? Kant or the peace mind. Lohos, 1 (36), 10-19. – Retrieved from <http://magazines.russ.ru/logos/2003/1/pair.html>
8. Kastylo, M. (2007) Cosmopolitanism Kant today. Immanuel Kant: the heritage and the project. M. : «Kanon+» ROOY «Reabylytatsyya», 394-405 [in Russian].